

ΕΕΜΠΣΟΘ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
«ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ»

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
«ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ»

ΤΟΜΟΣ Δ΄

ΤΟΜΟΣ Δ΄

2013

ΠΑΤΡΑ 2013

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
«ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ
ΘΕΟΛΟΓΙΑ»

ΤΟΜΟΣ Δ'

ΠΑΤΡΑ 2013

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ-ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΓΟΡΑΣ

ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΔΕΣΠΟΤΗΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΕΡΕΖΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΙΛΙΑΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΛΗΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΝΤΖΑΝΑΡΗΣ

ΣΠΥΡΟΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΠΥΡΟΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ-ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οὐ μόνον ἐξ οὐκ ὄντων ἡμᾶς πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ Θεὸν ζῆν ἡμῖν ἐχαρίσατο τῆ τοῦ Λόγου χάριτι• οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἀποστραφέντες τὰ αἰώνια, καὶ συμβουλία τοῦ διαβόλου εἰς τὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστραφέντες, ἑαυτοῖς αἰτίοι τῆς ἐν τῷ θανάτῳ φθορᾶς γεγόνασιν, ὄντες μὲν, ὡς προεῖπον, κατὰ φύσιν φθαρτοί, χάριτι δὲ τῆς τοῦ Λόγου μετουσίας τοῦ κατὰ φύσιν ἐκφυγόντες, εἰ μεμενήκεισαν καλοί.

Μεγάλου Αθανασίου, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*,
Β.Ε.Π.Ε.Σ. 30, σ. 78, 32-38

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μέρος Α'. Μελέτες

Αθανάσιος Αν. Αγγελόπουλος, Κράτος Σκοπίων. Η λύση του Εκκλησιαστικού Ζητήματος υπό τον προβολέα του Πολιτικού Ζητήματος, **σ. 9**

Konstantinos Agoras, L'économie trinitaire de Dieu et le don eschatologique de catholicité en Christ, **σ. 27**

Σπυριδούλα Αθανασοπούλου-Κυπρίου, Ο ρόλος της λογοτεχνίας στη θρησκευτική εκπαίδευση, **σ. 54**

Ειρήνη Αρτέμη, Ό όρος «ίδιον» καί χρήσεις του μέσα από τή διδασκαλία του Αθανάσιου Αλεξανδρείας, τών Καππαδοκῶν Πατέρων καί του Κυρίλλου Αλεξανδρείας, **σ. 63**

Νικόλαος Ασπρούλης, Έκκλησιο-Κοσμική Δογματική' ως ένα μοντέλο θεολογικής εκπαίδευσης: Η περίπτωση του *Orthodox Handbook on Ecumenism*, **σ. 87**

Σταύρος Γιαγκάζογλου, Κρίση της συνοδικότητας; Η γραφειοκρατική αντίληψη της εκκλησιολογίας και το πρόβλημα της κοινωνίας και της συνοδικότητας στην Εκκλησία σήμερα, **σ. 100**

Σωτήριος Σ. Δεσπότης, Αναψηλάφηση του ονόματος και του λειτουργήματος του επισκόπου στην χριστιανική κοινότητα επί τη βάσει της μαρτυρίας των ποιμαντικών, **σ. 123**

Ανδρέας Δ. Ζαφειρόπουλος, Οι σχέσεις της Σερβικής Ορθόδοξου Εκκλησίας με την Πολιτεία την περίοδο του Κομμουνισμού στην τέως Γιουγκοσλαβία (1943-1990), **σ. 140**

Jan Zozulak, Το κεντρικό ζήτημα της Τριαδολογίας των πρώτων αιώνων, **σ. 163**

Παντελής Καλαϊτζίδης, π. Ιωάννης Μέγιεντορφ και π. Ιωάννης Ρωμανίδης: δύο αντικρουόμενες ερμηνείες της παλαμικής θεολογίας, **σ. 171**

Απόστολος Αντ. Καπρούλιας, Όψεις της κατά Πλάτωνα Ανθρωπολογίας της Θρησκείας: Από την Οντολογία της «επιμεριστικής» *ιάσεως* στην Θεολογία της «ενοποιητικής» *θεραπευτικής μεταμελείας*, **σ. 200**

Πολύκαρπος Καραμούζης, Ο θρησκευτικός εαυτός και η διαμόρφωση των θρησκευτικών αντιλήψεων στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, **σ. 211**

Ελένη Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη, Η Ερμηνευτική των Γραφών και η Ορθόδοξη Θεολογία τον 21ο αιώνα. Ερωτήματα, προκλήσεις, προοπτικές, **σ. 225**

Χριστίνα Καψιμαλάκου, Οι οριακές καταστάσεις της ανθρώπινης ύπαρξης κατά τον Μιχαήλ Ψελλό-Το ζήτημα του θανάτου, **σ. 237**

Γεώργιος Νεκτάριος Αθ. Λόης, Η πολιτική και η εκκλησιαστική κατάσταση στην Σερβία μετά τον Στέφανο Δουσάν και η είσοδος των Οθωμανών στα Βαλκάνια (1355-1389), **σ. 249**

Κωνσταντίνος Μαντζανάρης, Σχοινοβασίες στη χώρα του εαυτού: η

αναζήτηση της αγιότητας στον Ο. Ελύτη, **σ. 274**

Αναστάσιος Γ. Μαράς, Οι Διδάσκαλοι της πρώτης Εκκλησίας, **σ. 290**

Σπύρος Π. Παναγόπουλος, «Είδον μὲν τὸν ἄνδρα καὶ ἐπίσταμαι τὸν δίκαιον: Φιλολογικά σχόλια και στοιχεία χρονολόγησης περί του Βίου του Αγίου Σπυρίδωνος, επισκόπου Τριμυθούντος του θαυματουργού, συγγραφέντος υπό Λεοντίου, επισκόπου Σαλαμίνας Κύπρου, **σ. 316**

Ευρυδίκη Παπάζογλου, Αποστολικοί Πατέρες: Από τους χριστιανούς προφήτες στην Εκκλησία των επισκόπων, **σ. 327**

Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, «Ο νόμος των αθώων» - Η αποστολή του κέλτικου Χριστιανισμού και μια έκφραση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, **σ. 341**

Λυδία Χ. Πετρίδου, "Η θεωνυμία «παλαιός των ημερών». Οι έννοιες του «αιώνος» και του «χρόνου» στην *Παράφραση* του Γεωργίου Παχυμέρη (1242-1310) στο *Περί θείων ονομάτων* του Διονυσίου του Αρεοπαγίτου", **σ. 358**

Протојереј Радомир В. Поповић, Фотин Сирмијумски јеретик, **σ. 370**

Радослав Распоповић, три мисије владике василија у русији, **σ. 378**

Sanja Stojković, Istorija engleske od njenog postanka do 1700. Godine, sa osvrtom na književnost tog doba, **σ. 396**

Χρήστος ΑΘ. Τερέζης, Όροι ανάγνωσης της αιωνίου ζωής στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο (10.17-25), **σ. 409**

Βασίλειος Γ. Φανάρας, Μεταμοσχεύσεις: η θεολογική συζήτηση στην Ελλάδα τα τριάντα τελευταία χρόνια, **σ. 424**

Γεώργιος Ν. Φίλιας, Στις πηγές της έννοιας της «θυσίας» στη χριστιανική Λατρεία: παλαιοδιαθηκικές προτυπώσεις περί της Θ. Εύχαριστίας, **σ. 437**

Μέρος Β΄. Βιβλιοκρισίες

Ελένη Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη, Κώστας Νούσης, *Όσιος Πορφύριος Κανσοκαλυβίτης. Εκκλησιολογία-Θεολογία*, (Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 2014) σσ.234, **σσ. 455-456**

Αναστάσιος Γ. Μαράς, Δημήτρης Τσινικόπουλος, *Βίβλος: Ένα βιβλίο επανασταστικό Θεσσαλονίκη: Άγνωστο*, 2010 199 σ. ISBN: 960-6820-07-6, **456-458**

Αναστάσιος Γ. Μαράς, Αρχιμ. Γρηγόριος Κωνσταντίνου, «*Νέα εποχή*», *Μασονία και Σιωνισμός Θεσσαλονίκη: Άγιος Αναστάσιος ο Πέρσης*, 2013. σ. 240, **σσ. 459-461**

Σπύρος Π. Παναγόπουλος, Filip van Tricht, *The Latin Renovatio of Byzantium. The Empire of Constantinople (1204-1228)* (= *The Medieval Mediterranean*; Vol. 90) Leiden / Boston / Tokyo: Brill Academic Publishers 2011, xii+ 544 pp., ISBN ISBN 9789004203235, **σσ. 461-464**

Σπύρος Π. Παναγόπουλος, *The Life of the Virgin Maximus the Confessor*, Translated, with an Introduction and Notes, by Stephen J. Shoemaker. Yale University Press 2012

ISBN, 978300175042, σσ. 464-467

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Αθανάσιος Ν. Αγγελόπουλος, Καθηγητής Πανεπιστημίου της Εκκλησιαστικής Ιστορίας. Πρόεδρος Ι.Ε.Θ.Π - Καριπέιου Μελάθρου και Αρχων Ακτουάριος της Μητρος Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας ΚΠόλεως

Konstantinos Agoras, Επίκουρος Καθηγητής Θεολογίας Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Σπυριδούλα Αθανασοπούλου-Κυπρίου, Δρ. Θεολογίας. Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκουσα στη θεματική ενότητα ΟΡΘ61

Ειρήνη Αρτέμη, Δρ. Θεολογίας, ΣΕΠ του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Νικόλαος Ασπρούλης, Μάστερ Θεολογίας, Υπ. Δρ. Θεολογίας στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Σταύρος Γιαγκάζογλου, Δρ. Θεολογίας. Σύμβουλος στο Υπουργείο Παιδείας Διευθυντής του επιστημονικού περιοδικού «Θεολογία». Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ60

Σωτήριος Σ. Δεσπότης, Δρ. Θεολογίας. Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Συντονιστής στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ51

Ανδρέας Δ. Ζαφειρόπουλος, Μάστερ Θεολογίας Ε.Α.Π.

Jan Zozulak, Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής και Βυζαντινής Φιλοσοφίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Νίτρα, Σλοβακία

Παντελής Καλαϊτζίδης, Δρ. Θεολογίας, Διευθυντής της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου, Μέλος Σ.Ε.Π. στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα "Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία" του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Απόστολος Αντ. Καπρούλιας, Δρ & Μτδρ Φιλοσοφίας, Υπ. Δρ Κοινωνικής Θεολογίας Διδάσκων στην Θ. Ε. ΟΡΘ- 50 Επιβλέπων Δ. Ε.

Πολύκαρπος Καραμούζης, Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Θρησκείας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ελένη Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη, Δρ. Θεολογίας, Διδάσκουσα στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Χριστίνα Καψιμαλάκου, Δρ. Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Πατρών

Γεώργιος Νεκτάριος Αθ. Λόης, Δρ. Εκκλησιαστικής Ιστορίας Σλαβικών χωρών. Μέλος Ι.Ε.Θ.Π.- Καριπείου Μελάθρου. Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ51

Κωνσταντίνος Μαντζανάρης, Δρ. Θεολογίας. Διδάσκων στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Θεσσαλονίκης. Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ50

Αναστάσιος Γ. Μαράς, Δρ. Θεολογίας. Διδάσκων στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Θεσσαλονίκης. Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ50

Σπύρος Π. Παναγόπουλος, Ερευνητής στον Τομέα της Βυζαντινής Φιλολογίας & Ιστορίας

Ευρυδίκη Παπάζογλου, Δρ. Ιστορίας

Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου, Δρ. Θεολογίας, Καθηγητής ΣΕΠ του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, καθηγητής στο Λύκειο Ζεφυρίου Δ. Αττικής, αρχισυντάκτης του περιοδικού "Σύναξη".

Λυδία Χ. Πετρίδου, Υπ. Δρ. Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Πατρών

Протојереј Радомир В. Поповић, Καθηγητής Ιστορίας Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Βελιγραδίου. Κοσμήτωρ Ανώτατης Ακαδημίας Σ.Ο.Ε

Радолав Распоповић, Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Μαυροβουνίου

Sanja Stojković, Μάστερ στην Αγγλική Φιλολογία και Λογοτεχνία, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου

Χρήστος Αθ. Τερέζης, Δρ. Φιλοσοφίας και Δρ. Θεολογίας, Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής και Βυζαντινής Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Πατρών, Κοσμήτωρ της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πατρών. Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος του Μ.Π.Σ. «Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία» στο

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Συντονιστής στη θεματική ενότητα ΟΡΘ60 και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ50.

Βασίλειος Γ. Φανάρας, Δρ. Θεολογίας., ΣΕΠ/Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Γεώργιος Ν. Φίλιας, Δρ. Δρ. Θεολογίας. Καθηγητής και Πρόεδρος στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Συντονιστής στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ50

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο τέταρτος τόμος της Επιστημονικής Επιθεώρησης του Προγράμματος "Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία" της Σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, περιλαμβάνει κυρίως εισηγήσεις οι οποίες ανακοινώθηκαν στο Α' Επιστημονικό Συνέδριο του Προγράμματος. Το Συνέδριο έλαβε χώρα στις 3 & 4 Μαΐου του 2014 στην Πάτρα και ήταν αφιερωμένο, καθηκόντως, στον εμπνευστή και δημιουργό τού εν λόγω Προγράμματος Επίσκοπο Περγάμου και Ακαδημαϊκό κ.κ. Ιωάννη Ζηζιούλα. Χώρος του Συνεδρίου ήταν η αίθουσα διαλέξεων του Συλλόγου Ορθόδοξης Ιεραποστολής "Ο Πρωτόκλητος" (Μιαούλη 68, Πάτρα), προς το διοικητικό συμβούλιο του οποίου εκφράζουμε τις θερμές ευχαριστίες μας. Και αυτός ο τόμος παρουσιάζει ποικιλία στην θεολογία του, διευρύνοντας μάλιστα τους επιστημονικούς συνεργάτες του και προσφέροντας ερευνητικό βήμα σε πρώην φοιτητές του.

Η Επιστημονική Επιτροπή της Επιθεώρησης

α
ΜΕΛΕΤΕΣ

Βασίλειος Γ. Φανάρας

Μεταμοσχεύσεις: η θεολογική συζήτηση στην Ελλάδα τα τριάντα τελευταία χρόνια

Περίληψη

Η θεολογική συζήτηση για τις μεταμοσχεύσεις τα τελευταία τριάντα έτη, η οποία εκφράστηκε τόσο μέσω Εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, όσο και διατριβών και άλλων μονογραφιών για το θέμα επικεντρώθηκε σε δύο κυρίως θέματα: αυτά είναι ο «εγκεφαλικός θάνατος» και η «εικαζόμενη συναίνεση». Για το πρώτο θέμα, εμφανίζονται δύο τάσεις και απόψεις, μία εκείνη που συμφωνεί με την ιατρική θέση για την ταύτιση του εγκεφαλικού θανάτου με το τέλος της ανθρώπινης ζωής και εκείνη που αντιτίθεται στη θέση αυτή. Η εν λόγω αντιπαράθεση έχει εκτενή χρονική διάρκεια και σαφώς προκαλεί προβλήματα στην προβολή ενιαίας θέσης από το σύνολο της Εκκλησίας. Επιπλέον, ο νέος νόμος 3984/2011 για την εικαζόμενη συναίνεση προκάλεσε προβλήματα, καθώς δεν έγινε δεκτός συνολικά από την Εκκλησία. Η τροπολογία, που καθιστά πλέον τους συγγενείς κοινωνούς της απόφασης για τη δωρεά των οργάνων σε περίπτωση του «εγκεφαλικού θανάτου», θεωρήθηκε ότι δίνει νέα προοπτική· τοιουτοτρόπως, και η Εκκλησία της Ελλάδος, με νέα ενημερωτική εγκύκλιο, παροτρύνει για τη δωρεά οργάνων στην πραγματικότητα από "εγκεφαλικά νεκρούς" ασθενείς.

Λέξεις-κλειδιά: μεταμοσχεύσεις, δωρεά οργάνων, εγκεφαλικός θάνατος, εικαζόμενη συναίνεση, βιοηθική.

Vasileios G. Fanaras,

Transplantations: the theological discussion in Greece on the last thirty years

Abstract

The theological debate on transplantation the last thirty years - , which was expressed through Circulars of the Holy Synod of the Church of Greece theses and other monographs - was focused on two main issues: the "brain death" and the "presumed consent" . Concerning the first question, there are two trends and opinions; one that agrees with the aspect that brain death is synonymous with the end of human life and the other that is opposed to this position. This controversy clearly causes problems in expressing a united view by the entire Church. Further, the issue of the "presumed consent", which was legislated by the new law 3984/2011, caused also problems and has not been accepted by the Orthodox Church. However, after a new "amendment" of the law - according to which the consent of the relatives of the "brain dead" patient is a prerequisite to donate his organs- the Church of Greece sent out a new circular urging the organ donation in fact from "brain dead" patients.

Keywords: transplantations, organ donation, brain death, presumed consent, bioethics.

1. Εισαγωγή

Η αναφορά στο ιστορικό περίγραμμα για τη θεολογική συζήτηση περί των μεταμοσχεύσεων αποτελεί δύσκολο εγχείρημα και δεν εξαντλείται στα όρια μιας εισήγησης συνεδρίου. Η παρούσα προσπάθεια αποσκοπεί στην πληροφόρηση και προσφέρει την αφορμή για περαιτέρω μελέτη και προβληματισμό. Επιπλέον, πολλές φορές προτιμήθηκε αντί άλλου σχολιασμού, η αυτούσια παράθεση των πηγών και κειμένων για την αρτιότερη κατανόηση του προβλήματος.

Η επιλογή της χρονικής περιόδου των τριάντα τελευταίων ετών δικαιολογείται, καθώς το 1983 εμφανίζεται η νομοθετική ρύθμιση στο ελληνικό δίκαιο¹, που για πρώτη φορά ρητά ο νομοθέτης αποδέχεται τον «εγκεφαλικό θάνατο», χωρίς όμως να προσδιορίζει τα κριτήρια ή τα μέσα διάγνωσης του, αναθέτοντας την ευθύνη αυτή στους ιατρούς με τα εκάστοτε ισχύοντα επιστημονικά δεδομένα². Η νομοθεσία για τις μεταμοσχεύσεις στην Ελλάδα επηρέαζε και επηρεαζόταν από την ορθόδοξη θεολογική σκέψη. Και αυτό θα διαφανεί στη συνέχεια. Το θέμα όμως δεν έχει μόνο θεολογικό, αλλά και έντονα κοινωνικό ενδιαφέρον.

Αρχικά θα πρέπει να γίνει η διάκριση της δωρεάς οργάνων από ζωντανούς δότες που προσφέρουν με τη βούλησή τους π.χ το ένα τους νεφρό, σε συγγενικό πρόσωπο, πράξη θεάρεστη, σε αντίθεση με τη λήψη οργάνων από τους αποκαλούμενους «πτωματικούς» δότες, όπως από «εγκεφαλικά νεκρό» ασθενή που βρίσκεται σε Μονάδα Εντατικής Θεραπείας. Η διαφορά είναι προφανής και εγείρει ηθικά διλήμματα κατά πόσο τελικά ο πτωματικός δότης είναι ήδη οριστικά νεκρός.

Επιτυχώς έχει τοποθετήσει τη συνολική προβληματική για το θέμα ο νυν μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής κ. Νικόλαος Χατζηνικολάου σημειώνοντας ότι: «*οι δύο βασικοί άξονες του ηθικού προβληματισμού για τις μεταμοσχεύσεις είναι αφ' ενός μεν το ενδεχόμενο της εκμετάλλευσης του αυτεξουσίου του δότη, αφ' ετέρου δε, του αυθαίρετου προσδιορισμού της στιγμής του θανάτου. Και τα δύο αυτά ζητήματα σχετίζονται άμεσα με την εξασφάλιση μοσχευμάτων. Για το πρώτο επινοήθηκε η αντιφατική έννοια της **εικαζόμενης συναίνεσης** και για το δεύτερο προέκυψε ο καινοφανής όρος **εγκεφαλικός θάνατος**. Όλη η δυναμική της βιοηθικής στο θέμα εστιάζεται στο πόσο συναίνεση είναι η εικαζόμενη και πόσο θάνατος είναι ο εγκεφαλικός*»³.

Ωστόσο, το θέμα που διαιρεί θεολογικά την ορθόδοξη χριστιανική σκέψη σε δύο πλευρές δεν είναι το θέμα της εικαζόμενης συναίνεσης, αλλά εκείνο του ορισμού και της αποδοχής ή μη του

1 Νόμος 1383 της 4ης Μαΐου 1983 «Αφαιρέσεις και μεταμοσχεύσεις ανθρωπίνων ιστών και οργάνων».

2 Κονιδάρης, Χαράλαμπος και Παμπούκης, Χαράλαμπος, «Νομική θεώρηση των μεταμοσχεύσεων» στο βιβλίο *Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος*, το οποίο επιμελήθηκε η Ειδική Συνοδική Επιτροπή επί της Βιοηθικής, Έκδοση Κλάδου Επικοινωνίας και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002, σ. 183.

3 Νικόλαος Χατζηνικολάου, Αρχιμανδρίτης, «Πνευματική ηθική και παθολογία των μεταμοσχεύσεων», στο βιβλίο: *Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος*, το οποίο επιμελήθηκε η Ειδική Συνοδική Επιτροπή επί της Βιοηθικής, Έκδοση Κλάδου Επικοινωνίας και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002, σ. 288.

εγκεφαλικού θανάτου ως οριστικού θανάτου. Δυστυχώς, δεν υπάρχει ενιαία θεολογική αντιμετώπιση για το θέμα⁴. Η ταύτιση του οριστικού θανάτου του ανθρώπου με τον εγκεφαλικό θάνατο δεν βρίσκει σύμφωνη μεγάλη μερίδα ιερωμένων, θεολόγων και ιατρών επιστημόνων.

2. Επιγενέστερος Νόμος 2737/1999

Το έτος 1999 παρατηρούνται σημαντικά γεγονότα στην εξέλιξη του θέματος. Και αυτό, διότι στο τότε νέο Νόμο 2737 με τίτλο: «Μεταμοσχεύσεις ανθρωπίνων ιστών και οργάνων κι άλλες διατάξεις», στο άρθρο 12 και στην παράγραφο 2 αναφέρεται ότι: «*Η αφαίρεση διενεργείται εφόσον ο δυνητικός δότης είχε εγγράφως συναινέσει σε αυτήν. Η αφαίρεση αποκλείεται αν είχε εγγράφως εκφράσει την άρνησή του*» και στην παράγραφο 3 ότι: «*Σε κάθε γενική απογραφή πληθυσμού, κάθε ενήλικος απογραφόμενος ατομικά καλείται να δηλώσει εγγράφως, σε ειδικό έντυπο διαβιβαζόμενο στον Ε.Ο.Μ., αν συναινεί ή όχι στην αφαίρεση ιστών και οργάνων του σώματός του για μεταμόσχευση μετά το θάνατο του.. Εφόσον παρόμοια δήλωση δεν έχει ήδη γίνει, οι δήμοι και τα ασφαλιστικά ταμεία μπορούν να φροντίζουν για τη λήψη των σχετικών δηλώσεων από τους δημότες ασφαλισμένους τους*». και στην παράγραφο 4: «*Αν ο δυνητικός δότης δεν είχε εκφράσει τη συναίνεσή του ή την άρνησή του, η αφαίρεση διενεργείται εφόσον δεν αντιτίθεται σε αυτήν ο σύζυγος, τα ενήλικα τέκνα, οι γονείς ή τα αδέρφια του*».

Η αλλαγή στον νέο Νόμο για τη συναίνεση ή μη του δότη με δήλωσή του στον Εθνικό Οργανισμό Μεταμοσχεύσεων πριν το θάνατό του αποτελεί σημαντικό στοιχείο. Στα μέσα του 1998, όταν ανήλθε στον Αρχιεπισκοπικό θρόνο ο μακαριστός μητροπολίτης Δημητριάδος Χριστόδουλος Παρασκευαΐδης, φρόντισε να συγκροτήσει Ειδικές Συνοδικές Επιτροπές. Μια τέτοια ήταν και η Ειδική Συνοδική Επιτροπή επί της Βιοηθικής της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος με πρόεδρο τον τότε Αρχιμανδρίτη π. Νικόλαο Χατζηνικολάου, νυν μητροπολίτη Μεσογαίας και Λαυρεωτικής⁵. Το ενδιαφέρον του Αρχιεπισκόπου για τα βιοηθικά θέματα ήταν έντονο και συγκεκριμένα για τις μεταμοσχεύσεις είχε εκφράσει γραπτώς τη γνώμη και τις απόψεις του και ως μητροπολίτης Δημητριάδος⁶.

Η προαναφερόμενη αλλαγή της νομοθεσίας βρίσκει σύμφωνη την επίσημη Εκκλησία, καθώς την ίδια εποχή η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος εκδίδει στις 10.12.1999 ένα τεύχος με

4 Βλέπε περισσότερα για τον εγκεφαλικό θάνατο στο Γκουβάτζη, Ζωή, Βιοηθική προσέγγιση του εγκεφαλικού θανάτου, Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία στο ΕΑΠ, Αθήνα 2011 και Ανδρέας, Καραμπίνης, «Εγκεφαλικός θάνατος, Ηθικοδεοντολογικοί προβληματισμοί στην ΜΕΘ», *Ανάλεκτα Πεμπτουσίας*, τεύχος 3, 1.2.2012, σσ. 3-6.

5 Για το έργο της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής επί της Βιοηθικής πληροφορίες δίνονται στον κατωτέρω διαδικτυακό σύνδεσμο http://www.bioethics.org.gr/06_frame.html.

6 Χριστοδούλος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, *Οι μεταμοσχεύσεις από χριστιανική άποψη*, Βόλος 1987, Χριστοδούλου Μητροπολίτου Δημητριάδος, «Οι μεταμοσχεύσεις από θρησκευτική άποψη», *Ιατρικό Βήμα*, Φεβρουάριος 1989, σσ. 40-42, Χριστοδούλου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος, *Πρόλογος, Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις*, Ε.Μ.Υ.Ε.Ε., Αθήνα 2001, Χριστοδούλου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος, *Εγκεφαλικός ή καρδιακός θάνατος*; Αθήνα 1992.

τίτλο: «Βασικαί θέσεις επί της ηθικής των μεταμοσχεύσεων». Πρόκειται για 55 παραγράφους⁷ στις οποίες αναφέρεται ότι: «*Η Εκκλησία αισθάνεται μεν το φιλόανθρωπον αυτής χρέος έναντι του λήπτου – ο οποίος έχει ανάγκη να ζήσει – αντιλαμβάνεται όμως περισσότερο τον ρόλον της εις το πλευρόν του δότη – ο οποίος δύναται ελευθέρως να προσφέρει. Επ’ ουδενί λόγω και με κανένα τρόπο δεν θυσιάζει τον σεβασμόν προς τον δότην εις την ανάγκην επιβιώσεως του λήπτου. Ο σκοπός δεν είναι να ζήσει ο λήπτης, ο σκοπός είναι να δώσει ο δότης⁸. Η Εκκλησία ούτε την αλήθειαν θυσιάζει ούτε το πρόσωπον υποδουλώνει. Εάν κάποιος επιθυμή να γίνη δωρητής τον ευλογεί. Εάν δυσκολεύεται τον κατανοεί. Αυτή είναι η προστασία του προσώπου. Το πνεύμα της δεν υποτάσσεται εις την ανάγκην των μεταμοσχεύσεων, αλλά υπηρετεί τον σεβασμόν του προσώπου».*

Το σημείο που αποτέλεσε την αφορμή για την κορύφωση της θεολογικής διαμάχης είναι το περιεχόμενο της παραγράφου 17⁹: «*η δωρεά οργάνων από εγκεφαλικά νεκρούς δότες καθώς και η νηφάλια και συνειδητή απόφαση υγιούς ανθρώπου να προσφέρει κάποιο όργανο του σε πάσχοντα συνάνθρωπο, ως πράξεις φιλαλληλίας και αγάπης, είναι σύμφωνες με τη διδασκαλία και το φρόνημα της Εκκλησίας μας».*

3. Το έτος 2005, μια σημαντική χρονιά

Το έτος 2005 δημοσιεύθηκε η διδακτορική διατριβή του προέδρου της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Βιοηθικής Αρχιμ. Νικολάου Χατζηνικολάου, ο οποίος είχε ήδη χειροτονηθεί μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής, με τον τίτλο: *Αλλήλων Μέλη, Οι μεταμοσχεύσεις στο φως της Ορθόδοξης θεολογίας και ζωής*, έκδοση του Κέντρου Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας, η οποία υποβλήθηκε στο Τμήμα Θεολογίας του Α.Π.Θ. και βαθμολογήθηκε με «Άριστα».

Τον Ιούλιο της ίδιας χρονιάς (2005) κυκλοφορείται από την τότε Διαρκή Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος νέα Εγκύκλιος με αριθμό 2819, η οποία είναι προτρεπτική για τη δωρεά οργάνων, επικαλούμενη και την παλαιότερη εγκύκλιο του 1999¹⁰. Ωστόσο, γίνεται φανερό ότι οι

7 Για τη μελέτη ολόκληρου του κειμένου των 55 παραγράφων, βλέπε στον κατωτέρω διαδικτυακό σύνδεσμο http://www.bioethics.org.gr/06_frame.html και συγκεκριμένα στις Γνωματεύσεις για τις Μεταμοσχεύσεις. Επιπλέον, σε έντυπη μορφή στο Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, Μητροπολίτου Μεσογαίας και Λαυρεωτικής Νικολάου, «Βασικαί θέσεις επί της ηθικής των μεταμοσχεύσεων». Το κείμενο έχει δημοσιευθεί στο βιβλίο: *Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος*, το οποίο επιμελήθηκε η Ειδική Συνοδική Επιτροπή επί της Βιοηθικής, Έκδοση Κλάδου Επικοινωνίας και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002, σσ. 22-38.

8 Όπ.π.

9 *Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος*, το οποίο επιμελήθηκε η Ειδική Συνοδική Επιτροπή επί της Βιοηθικής, Έκδοση Κλάδου Επικοινωνίας και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002.

10 «Μπροστά σ’ αυτό τό πρόβλημα κανείς δέν δικαιούται νά παραμένει άπαθής. Είναι κρίμα τό ότι ένώ στην πατρίδα μας ή ιατρική έπιστήμη έχει κάνει κυριολεκτικώς θαύματα στον τομέα τών μεταμοσχεύσεων, ή έλληνική κοινωνία διστάζει νά δηλώσει τή συγκατάθεση της νά γίνει κάθε μέλος της δωρητής ζωτικών

εγκύκλιοι στην Ορθόδοξη Εκκλησία δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, ιδιαίτερα όταν αναφέρονται σε ευαίσθητα θέματα, όπως αυτό του τέλους της ανθρώπινης ζωής.

Η διατριβή του Σεβασμιωτάτου Νικολάου Χατζηνικολάου όσο και η ανωτέρω Εγκύκλιος της Δ.Ι.Σ. δέχθηκαν κριτική από μερίδα ιατρών, θεολόγων, και κληρικών¹¹ κυρίως για το θέμα του εγκεφαλικού θανάτου και αποτέλεσαν τα κείμενα που κορύφωσαν τη διαφοροποίηση στη συζήτηση και διαμάχη για το θέμα¹².

Στο σημείο αυτό αξίζει να τονισθεί ότι οι χριστιανοί που διαφωνούν και αντιδρούν στην έννοια του «εγκεφαλικού θανάτου» ουδόλως θα πρέπει να χαρακτηρίζονται ως φονταμελιστές ή φανατικοί. Η διαφωνία τους με την επικρατούσα άποψη της διοικούσας Ελλαδικής Εκκλησίας δεν θα πρέπει να καταδικάζεται απερίφραστα και να υποτιμάται η επιστημοσύνη των εκφραστών τους, πολύ περισσότερο όταν οι απόψεις τους για το θέμα αυτό έχουν τύχει διεθνούς αναγνώρισης ανάμεσά τους βρίσκονται λαμπροί επιστήμονες, όπως ο Καθηγητής πυρηνικής ιατρικής κ. Κωνσταντίνος Καρακατσάνης¹³. Ο συγκεκριμένος επιστήμονας τις τελευταίες δεκαετίες έχει αναλωθεί στο να

ὀργάνων μετά θάνατον. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι νά χάνονται ἀνθρώπινες ζωές, πού θά μπορούσαν νά εἶχαν σωθεῖ. Ἡ Ἐκκλησία ἐγκαίρως, μέ ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας Τῆς (12.10.1999), ἀπεφάνθη ὅτι ἡ δωρεά ὀργάνων τοῦ σώματός μας γιά μεταμόσχευση εἶναι θεάρεστη πράξη ἀγάπης καί θυσίας, ἀρκεῖ ἢ προσφορά αὐτή νά εἶναι ἀποτέλεσμα ἐνσυνείδητης καί ἐλεύθερης ἀπόφασης τοῦ δότη καί νά κείται μακράν πάσης ἐμπορικοποίησης. Διό καί συνέστησε στούς πιστούς Τῆς νά γίνουν δωρητές εἴτε ἐν ζωῇ (ἐφ' ὅσον πρόκειται γιά διπλᾶ ὄργανα πού ἡ ἀφαίρεση ἑνός δέν ζημιώνει τήν υἰεία τοῦ δότη) εἴτε μετά θάνατον, διαπιστωμένον μέ τίς τελευταῖες ἐγγυήσεις τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης. Σήμερα ἡ Ἱερά Σύνοδος μέ ἀπόφασή Τῆς ἀναλαμβάνει πανελλαδική πρωτοβουλία ἐξασφάλισης ἀυτοπροαιρέτων δοτῶν μέ τήν συμπλήρωση σέ κάθε Ἐνορία τοῦ εἰδικοῦ ἐντύπου τοῦ Ὑπουργείου Ὑγείας καί Κοινωνικῆς Ἀλληλεγγύης μέ τό ὅποιο θά ἐφοδιαστοῦν ἐντός τῶν ἡμερῶν ὅλες οἱ Ἐνορίες. Ἐπί πλέον ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστόδουλος δηλώνει ὅτι καί ὁ ἴδιος ἐγγράφεται ὡς δωρητής ὀργάνων, τό δ' αὐτό ἐδήλωσαν καί ἅπαντες οἱ Σεβασμιώτατοι Συνοδικοί Ἀρχιερεῖς. Ἡ Ἱερά Σύνοδος εἶναι βεβαία ὅτι ἡ πρόσκληση τῆς Ἐκκλησίας πρός τά παιδιᾶ Τῆς νά θελήσουν νά γίνουν δωρητές ὀργάνων τοῦ σώματός των θά εὔρει τήν ἀναμενόμενη ἀνταπόκριση». Ἐκ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου http://eom.gr/images/stories/edipa/eom-egkuklios-2819_2005-ieras-sunodou-ths-ekklhsias-ths-ellados.pdf

11 Γκουβάτζη, Ζωή, *Βιοηθική προσέγγιση του εγκεφαλικού θανάτου*, Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία στο ΕΑΠ, Αθήνα 2011, σ.101 :«Ο πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντίνος Στρατηγόπουλος διακρίνει μια αντίφαση στις θέσεις του ιεράρχη που ενώ αρχικά γίνεται λόγος για διάθεση σώματος μετά θάνατο, στο τέλος υποστηρίζει για διάθεση σώματος πριν την καρδιακή παύση, δηλαδή γίνεται λήψη οργάνων από ζώντα άνθρωπο εφόσον γίνεται αναφορά για ευδαιμονία και νηφαλιότητα (χαρακτηριστικά ζώντα και όχι νεκρού ανθρώπου). Τις παραπάνω θέσεις τις θεωρεί αθεολόγητες και αναρωτάται ποιά Θεολογία μπορεί να τις υποστηρίξει και πως είναι ποτέ δυνατό η Εκκλησία να δώσει την ευλογία της για τέτοια παρέμβαση».

12 Κωνσταντίνος, Στρατηγόπουλος πρωτοπρ., “Στα πρόθυρα μιας «Θεολογίας» της ευθανασίας; 25 ερωτήματα ζητούν απάντηση”, Περιοδικό *Παρακαταθήκη*, τεύχος 22, σσ.17-21, και ενδεικτικά στο www.alopsis.gr.

13 Βλ. *Controversies in the determination of death*, a white paper by the President’s Council on Bioethics,

αποδείξει με επιστημονικό τρόπο ότι ο «εγκεφαλικός θάνατος» δεν είναι ο οριστικός θάνατος, όπως θα τον κατανοούσε ο απλός πιστός χριστιανός. Το επιστημονικό έργο του είναι σημαντικό και χωρίς υπερβολή έχουν καταξιωθεί οι δημοσιεύσεις του στον διεθνή χώρο.

Το έτος 2005 θα κλείσει με τη δημοσίευση της Εισήγησης της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής, που προφητικά αντιτέθηκε στην «εικαζόμενη συναίνεση», η οποία θα απασχολήσει σημαντικά τα θεολογικά και όχι μόνον δρώμενα στη χώρα μας για το θέμα των μεταμοσχεύσεων. Στο κείμενό της με τίτλο: «*Εισήγηση για τη Νομοθετική Αντιμετώπιση των Μεταμοσχεύσεων (16-12-2005)*» δεν συναινεί στην επικράτηση της εικαζόμενης συναίνεσης για την εξεύρεση μοσχευμάτων. Συγκεκριμένα, αναφέρεται: «*Η Επιτροπή κρίνει ότι η ενδεχόμενη καθιέρωση του συστήματος της "εικαζόμενης συναίνεσης", για την εξασφάλιση μοσχευμάτων από νεκρούς δότες, θα δυσκολέψει μάλλον, παρά θα διευκολύνει αυτόν τον σκοπό... Οι μεταμοσχεύσεις σήμερα βασίζονται στον θεσμό της δωρεάς οργάνων και ακριβώς γι' αυτό περιβάλλονται με ιδιαίτερη κοινωνική αίγλη. Αν, στο θεσμό της δωρεάς, υποκατασταθεί μια απόλυτη κρατική επιταγή που επιβάλλει την αφαίρεση των οργάνων, αγνοώντας τα πρόσωπα που συνδέονται με τον νεκρό, αλλά ακόμη και τα συναισθήματα όσων είχαν την ευθύνη της υγείας του, οι μεταμοσχεύσεις μοιραία θα στερηθούν αυτή την αίγλη.*

Το αποτέλεσμα θα είναι, τελικά, η μεν «εικαζόμενη συναίνεση» να παραμείνει πρακτικά ανεφάρμοστη (αφού κανείς ιατρός δεν είναι πιθανόν να προβεί σε αφαίρεση οργάνων, χωρίς τη συναίνεση των συγγενών) η δε Πολιτεία να κινδυνεύσει να επαναπαυθεί σε ένα απλό θεσμικό «πυροτέχνημα». Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με ανακοινώσεις σε διεθνή fora, η εικαζόμενη δεν έχει εφαρμοσθεί ποτέ σε χώρες που ήδη την έχουν καθιερώσει νομοθετικά (π.χ. Ισπανία), αντίθετα και εκεί το σύστημα βασίζεται στην (εξαιρετικά επιτυχημένη) πολιτική ενθάρρυνσης της δωρεάς οργάνων. Επομένως, η Επιτροπή δεν θεωρεί πρόσφορο μέτρο την καθιέρωση της «εικαζόμενης συναίνεσης», σύμφωνα με το περιεχόμενο της κατατεθείσας πρότασης νόμου»¹⁴.

Το 2007 γίνεται νέα τροποποίηση του νόμου του με τη σημαντική αλλαγή ότι, αν κάποιος δεν δηλώσει την άρνησή του εγγράφως να είναι δότης, θεωρείται δυνητικός δότης. Συγκεκριμένα, στην τροποποίηση του Ν. 2737/1999 στις 7 Φεβρουαρίου 2007, Άρθρο 2, Στο ν. 2737/1999 προστίθεται άρθρο 11α που έχει ως ακολούθως: Άρθρο 11α Έτος δωρητών ιστών και οργάνων. Καθορίζεται το ημερολογιακό έτος 2008 ως έτος δωρητών ιστών και οργάνων. Καθ' όλη τη διάρκεια του έτους αυτού θα πραγματοποιηθούν ενέργειες πρόσθετης ευαισθητοποίησης των πολιτών με στόχο την ενεργότερη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα δωρεάς ιστών και οργάνων. Με κάθε πρόσφορο μέσο ενημερώνονται οι πολίτες για τις μεταμοσχεύσεις ιστών και οργάνων και τις ωφέλειες που προκύπτουν από αυτές και καλούνται να συναινέσουν με δωρεά ιστών και οργάνων του σώματος τους για μεταμόσχευση μετά την επέλευση του θανάτου. Η άρνηση συναίνεσης δηλώνεται εγγράφως προς τον Ε.Ο.Μ. Από 1.1.2009 όσοι ενήλικοι δεν εκφράσουν εγγράφως την άρνησή τους θεωρούνται δυνητικοί δότες.

Στο άρθρο 3 αναφέρεται: «Το άρθρο 12 του ν. 2737/1999 αντικαθίσταται ως ακολούθως:

1. Η αφαίρεση ιστών και οργάνων από νεκρό δότη με σκοπό τη μεταμόσχευση επιτρέπεται μόνο για θεραπευτικούς σκοπούς. Η αφαίρεση διενεργείται μετά την επέλευση του θανάτου, έστω και αν οι λειτουργίες ορισμένων οργάνων διατηρούνται με τεχνητά μέσα.

December 2008, σσ.120-128 (όπου μεταξύ των λίαν προσεκτικά επιλεγμένων αναφορών ήταν και το άρθρο: K.G. Karakatsanis, "Brain Death: should it be reconsidered?" *Spinal Cord* (2008) 46, σ. 396-401.

14 Βλέπε στον ιστότοπο της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής www.bioethics.gr.

2. Η αφαίρεση διενεργείται μόνο εφόσον ο δυνητικός δότης δεν έχει εγγράφως εκφράσει την άρνησή του σύμφωνα με τις διαδικασίες του άρθρου 11α

3. Όσοι πολίτες ενηλικιώνονται από 1.1.2009 και εφεξής, σε κάθε περίπτωση που υποβάλλουν αίτημα για έκδοση ταυτότητας ή άδεια οδήγησης αυτοκινήτου ή μοτοποδηλάτου, ενημερώνονται με ειδικό έντυπο για τις μεταμοσχεύσεις και το πρόγραμμα δωρεάς ιστών και οργάνων και καλούνται, σε περίπτωση που δεν συναινούν, να συμπληρώσουν ειδικό έντυπο. Το σχετικό έντυπο διαβιβάζεται στον Ε.Ο.Μ. Στις ταυτότητες και τις άδειες οδήγησης αναγράφεται αν ο κάτοχος τους είναι δότης ιστών και οργάνων.»

4. Το έτος 2011, ενωμένοι εναντίον της «εικαζόμενης συναίνεσης»

Τον Ιούνιο του 2011 θα ψηφισθεί τελικά ο νέος νόμος εν μέσω σφοδρών αντιδράσεων: Ο Νόμος 3984/11, (27.6.2011), «Δωρεά και μεταμόσχευση οργάνων και άλλες διατάξεις» Άρθρο 9 Αφαίρεση οργάνων από θανόντα δότη Παρ 2. Η αφαίρεση ενός ή περισσότερων οργάνων από ενήλικο, θανόν πρόσωπο πραγματοποιείται εφόσον, όσο ζούσε, δεν είχε εκφράσει την αντίθεση του σύμφωνα με την παράγραφο, 3. Η έναρξη ισχύος της παρούσας παραγράφου αρχίζει από 1.6.2013 προκειμένου στο διάστημα αυτό να υπάρξει πλήρης ενημέρωση των πολιτών μέσω εφαρμογής συγκεκριμένης ενημερωτικής εκστρατείας. Με απόφαση του Υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης καθορίζεται ο τρόπος και κάθε τεχνική λεπτομέρεια σχετικά με την εκδήλωση θετικής ή αρνητικής δήλωσης του κάθε ατόμου και ο τρόπος συγκέντρωσης αυτών από τον Ε.Ο.Μ.

Σημαντική αντίδραση υπήρξε από τον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Μεσογαίας και Λαυρεωτικής κ. Νικόλαο, δύο μήνες πριν την ψήφιση του επίμαχου άρθρου και η δήλωσή του εξέφρασε την σύνολη στάση της Ελλαδικής Εκκλησίας. Συγκεκριμένα έγραψε¹⁵: «Όπου δοκιμάστηκε η εικαζόμενη συναίνεση δεν μπόρεσε να λύσει το πρόβλημα των μοσχευμάτων. Αντίθετα, η αύξηση της καχυποψίας του κόσμου και η δυσφήμιση των μεταμοσχεύσεων προκάλεσαν πολύ μεγαλύτερη ζημιά απ' όση ωφέλεια φαντάστηκαν οι επινοητές της. Αν οι γιατροί τολμήσουν να εικάσουν τη συναίνεση του νεκρού, τότε θα διαπιστώσουν την έντονη αντίδραση των συγγενών. Καμία εικαζόμενη συναίνεση δεν μπορεί να καταργήσει την υπεύθυνη συγγενική συγκατάθεση. Δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητο ότι ο Εθνικός Οργανισμός Μεταμοσχεύσεων, που εδώ και περισσότερο από δέκα χρόνια υπεύθυνα διαχειρίζεται το όλο θέμα, κατ' επανάληψη και με εναλλασσόμενους εκπροσώπους του μεταμοσχευτικού κόσμου, του Πανελληνίου Ιατρικού Συλλόγου, των εντατικολόγων, του Συνδέσμου Νοσηλευτών Ελλάδας, των συλλόγων μεταμοσχευθέντων, αλλά και το σύνολο των άμεσα εμπλεκόμενων στις μεταμοσχεύσεις, εκφράζει την κάθετη αντίθεσή του στις κατά καιρούς προσπάθειες νομοθέτησης της «εικαζόμενης συναίνεσης». Η «εικαζόμενη συναίνεση» δεν έχει ηθική βάση, δεν έχει λογικό έρεισμα, δεν έχει πρακτικό αποτέλεσμα. Έχει όμως τη δυνατότητα να οδηγήσει τις μεταμοσχεύσεις σε βέβαιη κοινωνική απαξίωση και σε παντελή αποτυχία. Είναι λογικό να διερωτάται κανείς τι θα συμβεί με τα κηρύγματα και τις εκστρατείες περί της δωρεάς οργάνων ως «ύψιστης πράξης αλληλεγγύης». Ο Εθνικός Οργανισμός θα συνεχίσει να πορεύεται αυτοδιαψευδόμενος; Η Εκκλησία θα επιμένει να συμμετέχει αυτοαναιρούμενη; Ο κόσμος θα αποφασίσει να εμπιστευτεί εμπαιζόμενος; Συναίνεση που

15 Νικόλαος, Χατζηνικολάου, Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής, "Εικασία χωρίς ηθική βάση" Το Βήμα, 7/4/2011, <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=39443>

εικάζεται δεν είναι συναίνεση».

Μετά την ψήφιση του Νόμου, οι αντιδράσεις συνεχίστηκαν. Στις 18 Αυγούστου 2011, στην δεύτερη Συνεδρία της για τον μήνα Αύγουστο η Διαρκής Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, υπό την Προεδρία του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου, απεφάσισε: α) Να ανακληθεί ο Εκπρόσωπος της Εκκλησίας της Ελλάδος από τον Εθνικό Οργανισμό Μεταμοσχεύσεων¹⁶ και β) Να αποσταλεί Εγκύκλιος προς τον Λαό, για να ενημερωθεί σχετικά με τις θέσεις της Εκκλησίας αναφορικά με το θέμα αυτό, η οποία υποστηρίζει την αξία της φιλαλληλίας και της προσφοράς ζωής, αλλά αρνείται την εικαζόμενη συναίνεση και την ιδιωτικοποίηση των Μεταμοσχεύσεων.

Αμέσως μετά, στις 23.8.2011 ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Ιερώνυμος συναντήθηκε με τον τότε Υπουργό Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης κ. Ανδρέα Λοβέρδο. Ο Αρχιεπίσκοπος σε δηλώσεις του ανέφερε ότι: «Η Εκκλησία όχι τώρα αλλά πάντοτε έχει τοποθετηθεί σ' αυτό το θέμα, δηλαδή το θέμα των μεταμοσχεύσεων και έχει υποβοηθήσει και θέλει οι άνθρωποι να συμπαρίστανται προς τους άλλους ανθρώπους, που υποφέρουν, με την προσφορά οργάνων τους... Υπάρχει όμως μια διαφωνία στο σημείο αυτό που έχει ανακύψει τελευταία, σχετικά με την εικαζόμενη θέληση είναι κάτι που είπε και ο κ. Υπουργός και θα εφαρμοστεί το 2013. Ενώ σε άλλο σημείο τόνισε: "Εδώ η Εκκλησία είναι επιφυλακτική, είναι ένα θέμα που πιθανόν να δημιουργήσει προβλήματα άλλων μορφών, όπως ιδιοτέλειες σκοπιμοτήτων. Ωστόσο όμως αυτή η διαφωνία δεν εμποδίζει να συνεργαστούμε να δούμε ποια είναι αυτή η σκέψη που μπορεί να μας βοηθήσει, ώστε να αρνηθούμε μερικά πράγματα να προσθέσουμε άλλα και να μπορέσουμε να βοηθήσουμε να είμαστε χρήσιμοι στους συνανθρώπους μας"¹⁷.

Στην τρίτη Συνεδρία της στις 13 Οκτωβρίου 2011, η Διαρκής Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, υπό την Προεδρία του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου, ανακοίνωσε ότι: «Υπήρξε συνεργασία μεταξύ του Εξοχωτάτου κ. Ανδρέα Λοβέρδου, Υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου και διευκρινίστηκαν εκ μέρους του κ. Υπουργού ορισμένα σημεία του Νομοσχεδίου, ακούστηκαν οι απόψεις των Σεβασμιωτάτων Συνοδικών και εδόθη υπό του κ. Υπουργού η υπόσχεση να εξετασθεί ξανά η διατύπωση του Νόμου περί της εικαζόμενης συναινέσεως για τις μεταμοσχεύσεις οργάνων. Εκ της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου»¹⁸.

Την ίδια εποχή εκδίδονται ποιμαντορικές εγκύκλιοι, οι οποίες διαφοροποιούνται από την επίσημη θέση της διοικούσας Εκκλησίας και διοργανώνονται ομιλίες και συνέδρια για το θέμα¹⁹. Χαρακτηριστική είναι η ποιμαντορική εγκύκλιος του Σεβ. Μητροπολίτη Πειραιώς και Φαλήρου κ. Σεραφείμ προς τον ιερό κλήρο και τον φιλόχριστο λαό του Πειραιά, με αφορμή τον νόμο 3984/27.6.2011 περί δωρεάς και μεταμοσχεύσεως οργάνων. Στην αναφορά του για την κατάσταση

16 Ο Σεβασμιώτατος κ. Νικόλαος είναι πρόεδρος της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος και ήταν μέλος του Εθνικού Οργανισμού Μεταμοσχεύσεων (ΕΟΜ).

17 <http://www.amen.gr/article6613>

18 <http://www.amen.gr/article7150>

19 Βλ., Βασίλειος, Φανάρας, εισήγηση με τίτλο: «Παρουσίαση του νέου νόμου 3984/11 - Δωρεά και μεταμόσχευση οργάνων και άλλες διατάξεις» στην Ορθόδοξο Ακαδημία Κρήτης, το Σάββατο 18 Φεβρουαρίου 2012, Κολυμβάρι Χανίων, <http://www.amen.gr/article8507>.

του "εγκεφαλικά νεκρού" τόνισε ότι «η διακοπή της υποστηρικτικής λειτουργίας, ακόμη και με την συγκατάθεση του ασθενούς, πολύ περισσότερο η λήψη οργάνων για μεταμόσχευση από τους «εγκεφαλικά νεκρούς», αποτελούν ενεργητική πρόκληση θανάτου, η οποία κατά την κανονική παράδοση της Εκκλησίας ισοδυναμεί με φόνο». Μεταξύ άλλων, στην προαναφερθείσα μακροσκελή εγκύκλιο αναφέρονται τα εξής: «Η Εκκλησία της Ελλάδος υπέβαλε κατά την διαβούλευση του ειρημένου Νόμου θέσεις Ορθοδόξου Εκκλησιαστικής βιοηθικής οι οποίες προδήλως περιφρονήθηκαν και επομένως δια το μέγιστο αυτό θέμα καθηκόντως οφείλομε να ενημερώσωμε τους πάντας και να καταδείξωμε οι Ιεράρχαι την καταφανή διάστασι του ψηφισθέντος Νόμου με την ανθρώπινη οντολογία, την ορθόδοξη θεολογία και την θεόδοτη ανθρώπινη ελευθερία»... «Συνεπώς η απαράδεκτος νομοθετική πρωτοβουλία της Κυβερνήσεως που δεν λαμβάνει υπ' όψιν αυτής τα ανωτέρω και που εισαγάγει την λειτουργία ιδιωτικών συμφερόντων Κέντρων Μεταμοσχεύσεων, με ο,τι ιδιοτελές αυτό συνεπάγεται μας υποχρεώνει να προτρέψωμεν το πλήρωμα της τοπικής Εκκλησίας, προς διασφάλισι της ιερότητας της ζωής του να προβή στις σχετικές δηλώσεις στα αρμόδια Κέντρα Εξυπηρέτησεως Πολιτών (Κ.Ε.Π.) ότι δεν συναινεί δια την εφαρμογή σ' αυτό του σχετικού Νόμου»²⁰.

Την ίδια εποχή αναρτήθηκε στο διαδίκτυο η ομιλία «Περί Μεταμοσχεύσεων», του Μητροπολίτη Μεσσηνίας κ. Χρυσοστόμου Σαββάτου, Καθηγητού Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο λόγιος ιεράρχης σημειώνει την εξής σημαντική θέση: «Το θέμα των μεταμοσχεύσεων και της δωρεάς οργάνων, δεν είναι θέμα ηθικής συμπεριφοράς. Η οποιαδήποτε άποψη περί μιας δεοντολογικής ηθικής, σύμφωνα με την οποίαν η συμπεριφορά του ανθρώπου υπαγορεύεται από την έννοιαν του καθήκοντος η της συμμόρφωσής του προς τον λεγόμενον ηθικόν νόμον, έχει ως ηθικό κίνητρο αποκλειστικά τον σεβασμό στον ηθικό νόμο και τίποτε άλλο, ούτε την αγάπη, ούτε το άδολο συμφέρον, ούτε το ενδιαφέρον για τους άλλους, ούτε τη φιλευσπλαχνία, ούτε οποιοδήποτε άλλο ποιοτικό χαρακτηριστικό του ανθρώπου, γι' αυτό και θεωρείται ξεπερασμένη, ενώ παράλληλα η εκ των προτέρων οποιαδήποτε πρόταση η ηθική απόφαση περί κάποιας ακολουθητέας ηθικής είναι φοβερά δύσκολη και οδηγεί σε αδιέξοδα... Το βασικό λοιπόν ερώτημα σχετικά με τις μεταμοσχεύσεις και τη δωρεά οργάνων είναι οντολογικό, δηλαδή ύπαρξης και ζωής και όχι απλά ηθικής επιλογής. Η απάντηση στο ερώτημα εάν η δωρεά οργάνων ανθρωπίνου σώματος είναι επιτρεπτή, εξαρτάται από την απάντηση σε ένα άλλο ερώτημα Τι είναι αυτό το οποίο καθορίζει την έννοια και το περιεχόμενο άνθρωπος ; Η απάντηση είναι αρκετά πολύπλοκη. Η σύσταση του ανθρώπου δεν είναι κατά τη σύγχρονη ανθρωπολογική επιστήμη, απλώς μια υλική κατάσταση στην οποία θα προστεθεί ύστερα η ψυχή και το πνεύμα.

Ο κάθε πιστός πρέπει να γνωρίζει, ότι το σώμα του ανήκει και στα λοιπά εκκλησιαστικά μέλη, άρα και η μετά θάνατον τύχη ενός σώματος δεν αφορά μόνο την επιθυμία του νεκρού, αλλά είναι υπόθεση σχέσεων όλων. Αυτό συνεπάγεται ότι το σώμα, ακόμη και του νεκρού, δεν αποτελεί το αντικείμενο μιας εν ζωή επιθυμίας για αυτοδιάθεση αλλά ανήκει και στους άλλους, όπως δηλώνεται και από την προτροπή της Εκκλησίας, στη δωρεά του σώματος, για την ζωή άλλων συνανθρώπων (μεταμοσχεύσεις) και στη δυνατότητα χρήσης οργάνων του νεκρού για μεταμόσχευση.

Στην εποχή μας απαιτείται μία αφύπνιση και μία συνεργασία. Εκκλησία και Πολιτεία ας επισπεύσουν τη συνεργασία τους στην αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων. Η Εκκλησία ας προσφέρει την εγρήγορση των συνειδήσεων και ας ενσταλάξει με τη θεολογία της στον πολιτισμό

20 <http://www.amen.gr/article7021>

μας το σεβασμό στον άνθρωπο ως πρόσωπο, και την αγαπητική προσφορά των σωμάτων μας προς τους άλλους, ως έκφραση ελευθερίας και σεβασμού. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Χριστός «θανάτω θάνατον πατήσας» και προς όλους τους ανθρώπους «ζωήν πολιτεύεται», χωρίς να θέτει όρους και προϋποθέσεις, ιδιοτέλειες ή προσωποληψίες²¹.

5. Τροποποίηση του Νόμου 3984/2011

Ο νόμος 3984/2011 περί μεταμοσχεύσεων εισήγαγε την έννοια της εικαζόμενης συναίνεσης στο άρθρο 9, παράγραφος 2 ως εξής: «*Η αφαίρεση ενός ή περισσότερων οργάνων από ενήλικο, θανόν πρόσωπο, πραγματοποιείται εφόσον, όσο ζούσε, δεν είχε εκφράσει την αντίθεσή του, σύμφωνα με την παράγραφο 3*». Ως ημερομηνία ενεργοποίησης του άρθρου αυτού ορίστηκε η 1η.6.2013. Ο θόρυβος που προκλήθηκε και η μεγάλη αντίδραση που εξεδηλώθη, οδήγησαν στην τροποποίησή της με το άρθρο 55, παράγραφος 4 του Νόμου 4075/2012. Η τροποποίηση έγινε με την προσθήκη, στην αρχική διατύπωση της επίμαχης διάταξης, της περιοριστικής πρότασης «**και κατόπιν συναίνεσης της οικογενείας του**». Τόσο η αρχική όσο και η τροποποιημένη διάταξη βασικά αντιστρατεύονται το αυτεξούσιο του ανθρώπου και την αυτονομία του, αφού για ένα τόσο κρίσιμο ζήτημα της ζωής του, άλλοι καλούνται να αποφασίσουν γι' αυτόν, εικάζοντας τη βούλησή του ή συναινούντες ερήμην αυτού.

Η τροποποίηση της νομοθεσίας οδήγησε την Διαρκή Ιερά Σύνοδο (Δ.Ι.Σ.) στη συνεδρίασή της στις 31.8.2013²², κατόπιν σχετικής εισήγησης της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Βιοηθικής, να λάβει την απόφαση για πληροφόρηση του πληρώματός της, σχετικά με τη διάταξη της εικαζόμενης συναίνεσης. Συγκεκριμένα στις 28.9.2013 αναρτήθηκε στον επίσημο διαδικτυακό ιστοχώρο της κείμενο με τίτλο: «*Περί του ζητήματος της Εικαζόμενης Συναίνεσης συμφώνως τοις Ν. 3984/2011 και 4075/2012*» με αριθ. Πρωτοκόλλου 4035 και αριθ. Διεκπ. 1778. Στο κείμενό αυτό η Δ.Ι.Σ. χαιρετίζει την τροπολογία και την εισαγωγή της συναίνεσης της οικογένειας διότι, όπως υποστηρίζει, «*καταργεί κατ' ουσίαν την εικαζόμενη συναίνεση και υπερέχει του παλαιότερου νόμου 2737/1999, διότι εκεί αρκούσε η σιωπή των στενών συγγενών, ενώ τώρα απαιτείται οπωσδήποτε η συναίνεσή τους*». Το κείμενο καταλήγει λέγοντας ότι «*η αντίληψη ότι από 1.6.2013 όλοι είμαστε εν δυνάμει δότες, αποδεικνύεται πασιφανώς εσφαλμένη*».

Παρά την τροποποίηση της νομοθεσίας για την εικαζόμενη συναίνεση και την ενημερωτική-

21 «*Η δωρεά οργάνων σώματος και το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης υπό το φως της πατερικής ανθρωπολογίας*», Ομιλία σε Ημερίδα για τις Μεταμοσχεύσεις που διοργάνωσε το Υπουργείο Υγείας στο Νοσοκομείο της Καλαμάτας, την Παρασκευή 14 Οκτωβρίου 2011, του Μητροπολίτη Μεσσηνίας κ. Χρυσοστόμου Σαββάτου, Καθηγητού Πανεπιστημίου Αθηνών, βλ. <http://www.amen.gr/article7180>.

22 Ανακοίνωση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος περί Εικαζόμενης Συναίνεσης: «*...διά του Νόμου 4075/2012, όπου εισάγεται η έννοια της οικογενειακής συναίνεσης (Άρθρο 55, παρ., ΦΕΚ 89, τεύχ. Α', 11.4.2012), ήτοι εις την αρχικήν διατύπωσιν του Ν.3984 (άρθρ. 9, παρ.2) «Η αφαίρεση ενός ή περισσότερων οργάνων από ενήλικο, θανόν πρόσωπο πραγματοποιείται εφόσον, όσο ζούσε, δεν είχε εκφράσει την αντίθεση», προστίθεται η περιοριστική πρότασις: «και κατόπιν συναίνεσης της οικογενείας του». Ως εκ τούτου, εισάγεται η συναίνεσις της οικογενείας. Έν τέλει, αυτή ή τροπολογία ἀφ' ενός μὲν καταργεῖ κατ' οὐσίαν τὴν εἰκαζομένην συναίνεσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπερέχει ἀκόμη καὶ τοῦ παλαιότερου νόμου, τοῦ Ν. 2737/1999, διότι ἐκεῖ ἤρκει ἡ σιωπὴ τῶν στενῶν συγγενῶν, ἐνῶ τώρα ἀπαιτεῖται ὁπωσδήποτε ἡ συναίνεσις τῶν».*

προτρεπτική εγκύκλιο της Δ.Ι.Σ., δεν φαίνεται να έχουν εκλείψει οι σημαντικές διαφορές και διαφωνίες που χωρίζουν τις δύο κυρίαρχες απόψεις μέσα στο πλήρωμα της Ελλαδικής Εκκλησίας. Συγκεκριμένα, στις αρχές του τρέχοντος έτους (2014) δημοσιεύεται το σημαντικό άρθρο του κ. Εμμανουήλ Παναγόπουλου, Επίκουρου Καθηγητή Χειρουργικής, με τίτλο: «*Το πρόβλημα της συναίνεσης στην αφαίρεση οργάνων από «εγκεφαλικά νεκρούς» ασθενείς*»²³, ο οποίος ασκεί κριτική στην τροποποίηση της νομοθεσίας και στην έκδοση της ενημερωτικής εγκυκλίου από την ΔΙΣ. Ειδικότερα, ο καθηγητής γράφει: «*Ο Νόμος 4075/2012 δεν καθορίζει επακριβώς την έννοια της «οικογένειας του». Είναι ο πρώτος, ο δεύτερος ή ο τρίτος βαθμός συγγένειας που έχει το δικαίωμα να αποφασίζει; Πώς αποδεικνύεται η οικογένεια; Από πού πηγάζει το δικαίωμα των συγγενών του εγκεφαλικά νεκρού να αποφασίζουν για την τύχη του; Τι θα γίνει, όταν δεν υπάρχει οικογένεια ή όταν δεν ενημερωθεί ή δεν εμφανισθεί; Τότε θα εφαρμοσθεί η εικαζόμενη συναίνεση, χωρίς τη συναίνεση της οικογένειας;»*. Το σημαντικότερο πρόβλημα της Εγκυκλίου της ΔΙΣ, κατά τον κ. Εμμ. Παναγόπουλο, είναι ότι η ΔΙΣ της Εκκλησίας αποδέχεται στην πραγματικότητα την έννοια του «εγκεφαλικού θανάτου» ως ταυτόσημης έννοιας με τον οριστικό βιολογικό θάνατο του ανθρώπου.

6. Συμπεράσματα

α. Η δωρεά ζωτικών οργάνων από υγιείς ζωντανούς δότες, με την οποία δεν προκαλείται ενεργητικός τερματισμός της ζωής του δωρητού, αποτελεί πράξη ύψιστης προσφοράς και θυσίας προς τον συνάνθρωπο.

β. Η λήψη ζωτικών οργάνων καρδιάς, ήπατος, πνευμόνων και νεφρών από «εγκεφαλικά νεκρούς» ασθενείς, εγείρει προφανείς ηθικές ενστάσεις και διλήμματα.

γ. Η ταύτιση του εγκεφαλικού θανάτου με το οριστικό τέλος της ανθρώπινης ζωής συνεχίζει να απασχολεί και να διαιρεί τη σύγχρονη θεολογική σκέψη.

δ. Ο «εγκεφαλικός θάνατος» δεν φαίνεται να γίνεται αποδεκτός συνολικά μέσα στην Ελλαδική Ορθόδοξη Εκκλησία ως οριστικός θάνατος του ανθρώπου.

ε. Η ποιμαίνουσα Εκκλησία της Ελλάδος, με όχι σαφείς εγκυκλίους ή ενημερωτικά σημειώματα προτρέπει τους πιστούς για το θεσμό των μεταμοσχεύσεων, αλλά αυτές δεν φαίνεται να επηρεάζουν τον πιστό λαό θετικά υπέρ των μεταμοσχεύσεων από «εγκεφαλικά νεκρούς» ασθενείς.

στ. Η «εικαζόμενη συναίνεση» για τη λήψη ζωτικών οργάνων από τους αποκαλούμενους «πτωματικούς» δότες και η νομοθεσία περί αυτής ουδέποτε έγινε αποδεκτή από το σύνολο της Ορθόδοξης Ελλαδικής Εκκλησίας.

ζ. Εκτιμούμε ότι η θεολογική συζήτηση και διαμάχη για τον ορισμό του θανάτου και συγκεκριμένα για τον εγκεφαλικό θάνατο θα συνεχισθεί για πολλά ακόμη έτη.

7. Επίλογος

Αντί άλλου επιλόγου, παραθέτουμε την άποψη του καθηγητή κ. Εμμ. Παναγόπουλου ο οποίος σχολιάζει επικριτικά την εγκύκλιο της Δ.Ι.Σ., καταδεικνύοντας την συνεχιζόμενη διαφωνία και την αντίθεση που υφίσταται στον θεολογικό και στον εκκλησιαστικό χώρο για το θέμα, ως ακολούθως: «*Δυστυχώς, η εικαζόμενη συναίνεση δεν καταργείται, απλά περιορίζεται από την ύπαρξη*

23 Στον διαδικτυακό τόπο www.alopsis.gr και στο περιοδικό «Η Δράσις μας», Ιανουάριος 2014.

οικογένειας, αν φυσικά αυτή ενημερωθεί και εμφανισθεί. Όμως με την παρέμβασή της αυτή η Δ.Ι.Σ., ηθελήμενα ή αθέλητα, συναινεί και καλύπτει την πολιτεία, αποδεχόμενη εμμέσως την έννοια του εγκεφαλικού θανάτου και δίδουσα την εσφαλμένη εντύπωση ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι υπέρ του εγκεφαλικού θανάτου. Όμως, η Ορθόδοξη Ελληνική Εκκλησία για το ζήτημα του εγκεφαλικού θανάτου, μέχρι σήμερα, δεν έχει διατυπώσει επίσημη θέση. Επιπλέον θα πρέπει να τονισθεί ότι μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας μας υπάρχει σεβαστή μερίδα ιεραρχών, κληρικών, θεολόγων και πιστών που αντιτίθεται και δεν αποδέχεται τον λεγόμενο εγκεφαλικό θάνατο ως ταυτόσημο με τον θάνατο του ατόμου»²⁴.

8. Βιβλιογραφία για μελέτη

- α. Αντρόνικωφ Μαρκ., “Μεταμοσχεύσεις και εγκεφαλικός θάνατος”, περ. *Σύναξη*, 68:21-28, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1998.
- β. Βάρκα – Αδάμη Αλεξάνδρα, *Το δίκαιο των μεταμοσχεύσεων*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1993.
- γ. Βλάχος, Ιεροθέος Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου, “Η Θέση της Εκκλησίας για τις Μεταμοσχεύσεις”, στο βιβλίο: *Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος*, το οποίο επιμελήθηκε η Ειδική Συνοδική Επιτροπή επί της Βιοηθικής, Έκδοση Κλάδου Επικοινωνίας και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2001, σσ. 337-366
- δ. Βρεττός, Μ., - Καρακατσάνης, Κ., et. al., «Μεταμοσχεύσεις- Επιστημονικές επιφυλάξεις για το νέο νόμο», *Η Καθημερινή*, 10/10/1999.
- ε. Γκουβάτζη, Ζωή, *Βιοηθική προσέγγιση του εγκεφαλικού θανάτου*, Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία στο ΕΑΠ, Αθήνα 2011.
- στ. Γρινιεζάκης, Μακάριος Αρχιμανδρίτης, *Κλωνοποίηση: Ηθικοκοινωνικές και Θεολογικές Συνιστώσες*, Εκδόσεις Ακρίτας, Σειρά: Παντοδαπά της Βιοηθικής, Τόμος 1ος, Αθήνα 2005.
- ζ. Δαρδαβέσης, Θ., Ευσταθίου, Μ., “Η ιστορία των μεταμοσχεύσεων”, περ. *Μεταμόσχευση* 1991;2(1):53,
- η. Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος, *Βασικαί θέσεις επί της ηθικής των μεταμοσχεύσεων*. Το κείμενο έχει δημοσιευθεί στο βιβλίο: *Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος*, το οποίο επιμελήθηκε η Ειδική Συνοδική Επιτροπή επί της Βιοηθικής, Έκδοση Κλάδου Επικοινωνίας και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2001.
- θ. Καρακατσάνης Κωνσταντίνος- Μπαλαμούτσος, Γ., “Εγκεφαλικός θάνατος; Μήπως χρήζει επανεξέτασης;”, *Ιατρική*, 76, σ. 219-228.
- ι. Καρακατσάνης, Κωνσταντίνος, *‘Εγκεφαλικός θάνατος’ Ταυτίζεται με το θάνατο του ανθρώπου*, University Studio Press, Β’ έκδοση, Θεσσαλονίκη, 2001.
- ια’ Κεσελόπουλος, Ανέστης, “Προσεγγίζοντας τις μεταμοσχεύσεις”, *ΙΝΔΙΚΤΟΣ*, 14:155-161, Ιούνιος 2001.
- ιβ’ .Κονιδάρης, Χ., και Παμπούκη Χ., «Νομική θεώρηση των μεταμοσχεύσεων», *Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις*, Ε.Μ.Υ.Ε.Ε., Αθήνα 2001.
- ιγ’ . Κουτσελίνης, Αντώνιος, *Βασικές αρχές βιοηθικής ιατρικής δεοντολογίας και ιατρικής*

ευθύνης, Εκδ. Παρισιάνος, Αθήνα 1999.

ιδ' Λαζαρίδης Δ. Πέτρος, *Οι ηθικές και νομικές πλευρές της μεταμοσχεύσεως οργάνων και ιστών*, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 1999.

ιε' Μαντζαρίδης, Γεώργιος, “*Θεολογική Προβληματική των Μεταμοσχεύσεων*” στο βιβλίο: *Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος*, το οποίο επιμελήθηκε η Ειδική Συνοδική Επιτροπή επί της Βιοηθικής, Έκδοση Κλάδου Επικοινωνίας και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2001.

ιστ' Μπαλογιάννης Σ., *Ο εγκεφαλικός θάνατος*, στο *Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις*, Ε.Μ.Υ.Ε.Ε., Αθήνα 200, σσ. 121-148

ιζ' Μπούμης, Παναγιώτης, *Μεταμοσχεύσεις Προβληματισμοί-Θεολογική Θεώρηση*, Εκδόσεις Επτάλοφος, Αθήνα 1999.

ιη' Νανάς, Σεραφείμ, *Εγκεφαλικός θάνατος*, Επιστημονική θεώρηση, εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2006.

ιθ' Παπαδημητρίου Ι., *Μεταμοσχεύσεις ιστών & οργάνων*, εκδ. Παρισιάνος, Αθήνα 1998.

κ' Παπαδημητρίου, Ι., “*Μεταμοσχεύσεις*”, *Ιατρική*, τομ.65, Ιαν-Ιουν, 1994, σ.5.

κα' Σοφιανός, Ε., «*Εγκεφαλικός θάνατος*», *Στοιχεία Περιεγχειρητικής Ιατρικής*, Θεσσαλονίκη 2002.

κβ' Χατζηνικολάου, Νικολάος Αρχιμανδρίτης, “*Πνευματική ηθική και παθολογία των μεταμοσχεύσεων*”, στο βιβλίο: *Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος*, το οποίο επιμελήθηκε η Ειδική Συνοδική Επιτροπή επί της Βιοηθικής, Έκδοση Κλάδου Επικοινωνίας και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2001, σσ.79-320

κγ' Χατζηνικολάου, Νικολάος, Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής, «*Αλλήλων Μέλη*», *Οι Μεταμοσχεύσεις στο φως της Ορθόδοξης Θεολογίας και ζωής*, Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας, Αθήνα 2005.

κδ' Χριστοδούλος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, *Οι μεταμοσχεύσεις από χριστιανική άποψη*, Βόλος 1987.

κε' Χριστοδούλος Μητροπολίτης Δημητριάδος, “*Οι μεταμοσχεύσεις από θρησκευτική άποψη*”, *Ιατρικό Βήμα*, Φεβρουάριος 1989, σσ 40-42.

κστ' Χριστοδούλος, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, Πρόλογος, *Εκκλησία και Μεταμοσχεύσεις*, Ε.Μ.Υ.Ε.Ε., Αθήνα 2001.

κζ' Χριστοδούλος, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, *Εγκεφαλικός ή καρδιακός θάνατος*; Αθήνα 1992.

